

نگاهی به حجگزاری کشور مغرب با بررسی گزارشی دوره معاصر (مراکش)

محمد سعید نجاتی*

چکیده

در این گزارش پس از ارائه مقدمه‌ای مختصر درباره تاریخچه مغرب و حجگزاری آن، به حجگزاری معاصر مغرب می‌پردازیم که بر اساس داده‌های اینترنتی، عمدتاً از سایت سازمان اوقاف و امور دینی مغرب، تنظیم شده است. پژوهشی که تاکنون به حجگزاری معاصر مغرب (مراکش) پرداخته باشد، یافت نشد؛ از این رو این مقاله در داده‌های خود نوآوری دارد و باعث معرفی بهتر این کشور و حجگزاری آن خواهد شد.

این تحقیق به روش کتابخانه‌ای و نقلی تهیه شده که تاریخچه حجگزاری آن بنا بر منابع کتابخانه‌ای و نقلی، و اطلاعات معاصر آن بر پایه گزارش‌های سازمان‌های اوقاف و امور دینی مغرب در محورهای زیر سامان یافته است:

تاریخچه مغرب و حجگزاری آن، نظام حجگزاری معاصر در مغرب، سند حج مغرب، وظائف و اقدامات سازمان اوقاف و امور دینی مغرب درباره حج، پادشاه مغرب و حج، برخی از مشکلات و چالش‌های حجاج مغربی، سفرنامه‌نگاری حج.

کلیدواژه‌ها: مغرب، مراکش، حج مغرب، المملكة المغربية، حج المغاربه.

*. دکترای تاریخ اسلام، عضو گروه تاریخ و سیره پژوهشکده حج و زیارت.

ms.nejati@hzrc.ac.ir

آشنایی با حجگزاری کشورهای مختلف اسلامی، زمینه‌ساز استفاده از تجارب آنها و ایجاد همکاری‌های مختلف علمی، فرهنگی و اقتصادی در بستر حج میان کشورهای اسلامی است. در این همکاری پیوند ویژه‌ای میان کشورهای مغرب و ایران اسلامی به دلیل گرایش ویژه مردمان این دو سامان به محبت اهل بیت می‌تواند برقرار شود. با اینکه آثار بسیاری درباره تاریخ حجگزاری مغرب و ادبیات غنی آن (از جمله مقاله حجگزاری مغرب در دوره عثمانی شیخ محمد امین بزاز، حمیدرضا آذیر، میقات حج، سال یازدهم، شماره ۴۴، تابستان ۱۳۸۲) تدوین شده، ولی متأسفانه اثری در زمینه حجگزاری معاصر آن - چه به زبان عربی و چه به زبان فارسی - یافت نشد. بنابراین مقاله حاضر در نوع خود، اولین است.

به سبب فقر منابع معاصر، عمده اطلاعات مورد استفاده در این مقاله از پایگاه اینترنتی سازمان اوقاف و امور دینی مغرب گردآوری شده که در نوع خود، پایگاه مفید و پراطلاعات و قابل استفاده‌ای است. این پژوهش، با روش نقلی - توصیفی، درصدد پاسخ به این سؤال است: حجگزاری معاصر کشور مغرب دارای چه مؤلفه‌هایی است و چگونه سامان می‌یابد؟

تاریخچه مغرب

مراکش - که به عربی، المغرب یا المملكة المغربية و به انگلیسی «Morocco» خوانده می‌شود - از کشورهای اسلامی، و در انتها الیه شمال غربی آفریقا است.

امپراتوری کارتاژ در ادوار باستانی در شمال آفریقا - از خلیج سرت در لیبی تا اقیانوس اطلس - حکومت می‌کرد. مراکش سال ۱۴۶ قبل از میلاد به دست رومیان افتاد و حکومت اروپائیان تا قرن هفتم میلادی (قرن اول هجری) بر آن ادامه یافت. (ناصری، مقدمه‌ای بر تاریخ مغرب، ص ۸)

اواخر قرن اول هجری، مسلمانان پس از نبرد با اروپائیان و بربرها، این ناحیه را جزو قلمرو خود قرار دادند و دین اسلام و زبان عربی در آن رواج یافت. عنوان «مغرب» در متون کهن اسلامی شامل کشورهای مراکش، الجزایر، تونس و حتی گاه اندلس نیز می‌شده است.

مغرب اسلامی در شمال آفریقا به سه بخش مغرب اقصی (مراکش)، مغرب اوسط (الجزایر) و مغرب ادنی (تونس و افریقیه) تقسیم شده بود. (جعفریان، اطلس شیعه، ص ۵۴۸) پیش از سلطه اروپاییان که در قرون پانزده و شانزده میلادی، نیروهای اسپانیایی و پرتغالی، بندرهای مراکش را تصرف کردند. حکومت محلی شریف‌های علوی مراکش، تابع دولت عثمانی شد؛ ولی قرن هفدهم، اروپائیان بر آن دست یافتند. از سال ۱۹۱۲ میلادی مراکش میان فرانسه و اسپانیا تقسیم، و استعمار در این سرزمین آغاز شد. مردم مسلمان، بخصوص قبائل، در نقاط کوهستانی قیام‌هایی ضد متجاوزان کردند که عبدالکریم ریفی، آنها را رهبری می‌کرد. سال ۱۹۶۵ میلادی مراکش استقلال یافت و حسن دوم، پادشاه مراکش شد.

(fa.wikishia.net/view/%D9%85%D8%B1%D8%A7%DA%A9%D8%B4)

پس از استقلال مراکش در ۳ مارس ۱۹۵۶، نخستین قانون اساسی کشور در دسامبر ۱۹۶۲ با برگزاری همه‌پرسی به تصویب رسید که مطابق آن، پادشاه بالاترین مرجع - چه از نظر سیاسی و چه از نظر مذهبی - قلمداد می‌شود. پادشاهی مراکش حدود دوازده قرن عمر دارد و از ابتدا نیز با جایگاه مذهبی آمیخته بوده است. پادشاه، بر اجرای اسلام و قانون اساسی نظارت دارد و قادر است بدون توجه به اینکه که چه حزبی بیشترین کرسی‌های مجلس را در اختیار دارد، نخست‌وزیر را معین، و بر اساس پیشنهاد نخست‌وزیر، کابینه دولت مراکش را نیز تعیین کند. همچنین پادشاه دارای اختیار خاتمه دادن به مأموریت وزرا و دولت است. پادشاه کنونی مراکش، ملک محمد ششم است. خاندان سلطنتی از سادات علوی از شاخه حسنی هستند و گفته می‌شود که با ۳۶ واسطه به حضرت فاطمه زهرا علیها السلام می‌رسند (درسنامه آشنایی با کشورهای اسلامی، ص ۲۵۱)

حج‌گزاران مغرب در گذشته

در سفرنامه‌های حج مغرب، سه مسیر اصلی برای حج مغربیان ذکر شده که هر سه خطرناک و مشکلات فراوانی داشته است:

۱. مسیر دریایی (از طریق حوزه مدیترانه): کاروان از غرناطه، به عنوان میعادگاه حجاج منطقه، حرکت می‌کرد و با همراه کردن حاجیانی که در بندرهای طول مسیر،

منتظر کشتی بودند، به بندر اسکندریه مصر می‌رفت. این کاروان که در ابتدا از شهرهای غَرَناطه، سَبته، یابسه، مَبورَقه، سواحل ساردینا، صِقلیه، اسکندریه را عبور می‌کرد، از مسیر صعید، قوص و عیداب به جدّه می‌رسید. (آزیر و بزّار، تابستان ۱۳۸۲، ص ۱)

۲. مسیر خشکی: یکی از مهم‌ترین کاروان‌های مغرب، حرکت خود را از شهر فاس آغاز می‌کرد. سرکردگان هر کاروان یک قاضی، یک راه‌بلد، یک روحانی و یک رئیس محلی بود. معمولاً کاروان در ۲۸/۱۷ جمادی‌الثانی به سمت شهر تازای، فاس را ترک می‌کرد و پس از گذر از شهرهای تازا، وجده، تلمسان، الجزایر، قُسطنیه، تونس و قیروان به طرابلس، و پس از پنجاه روز، به اسکندریه می‌رسید. برخی از سفرنامه‌نویسان مدت سفر رفت‌وبرگشت حاجیان مغرب از طرابلس تا قاهره را بیش از یک سال عنوان کرده‌اند. (کراز، مسالک حجاج المغاربه من خلال بعض رحلات المغربیه الرحلات الحجازیه، مؤتمر طرق حج آفریقا)

۳. مسیر خشکی و دریایی: این مسیر، مسیری شبه صحرائی بود و کاروان از قیروان به فاس، طرابلس، مصراته، سرت، برقه و اسکندریه می‌رفت و از آنجا به صورت دریایی، وارد بندر ایله و سپس یشع در حجاز می‌شد و از سمت حورا و وادی آکرا به سمت جُحفه و مکه حرکت می‌کرد. (آزیر و بزّار، تابستان ۱۳۸۲، ص ۱؛ کراز، مسالک حجاج المغاربه من خلال بعض رحلات المغربیه الرحلات الحجازیه، مؤتمر طرق حج آفریقا)

این روند تا قرون اخیر ادامه داشت تا اینکه پس از اشغال الجزایر به دست نیروهای فرانسه در سال ۱۸۳۰ میلادی، استفاده از راه خشکی کمتر شد و حاجیان بنا به دلایل امنیتی و اقتصادی، سفر از راه دریا را ترجیح می‌دادند. سپس سال‌های ۱۸۵۴ تا ۱۸۵۷ میلادی سفر از راه دریا تنها گزینه بود و این با حاکمیت کشتی‌های بخار در سواحل مغرب همزمانی داشت. (همان)

مسیر صحرائی مسیری بود که از نَفزاهه به طرابلس، و از طریق دریا به برقه و سپس سبته و قاهره و از آنجا به حجاز می‌رسید.

پیمودن این راه‌ها مشکلات بسیاری داشت؛ از جمله: چه مشکلات طبیعی و آب‌وهوایی، ناامنی و راهزنی، مالیات‌ها و عوارض سنگین دولتی و گم کردن راه به دلیل مسیر طولانی آن.

نظام حجگزاران معاصر در مغرب

مدیریت حج در کشور مغرب، در اختیار سازمان اوقاف و امور اسلامی پادشاهی مغرب است. آقای سیداحمد التوفیق، وزیر اوقاف فعلی است (حج ۱۴۴۱). نمایندگی های تورهای سیاحتی، زیر نظر وزارت و سازمان حج است.

تعداد حجگزاران مغربی در سال ۱۴۴۱ قمری/۲۰۲۰ میلادی ۳۴۰۰۰ نفر بوده است؛ این در حالی است که بیش از سیصد هزار نفر برای حج ثبت نام کرده بودند. (www.habous.gov.ma/%D8%A7%D9%84%D8%AD%D8%AC-1.html)

برای سفر حج، هر کدام از حجاج باید از هفتم رجب ۱۴۴۱ تا هجدهم رجب، مبلغ ۵۵/۴۵۵/۵۰ درهم جهت مخارج عمومی (بدون احتساب هزینه های کرایه و تغذیه روزمره) پرداخت می کردند (برای حج ۱۴۴۱ ق. ۲۰۲۰ م.). این هزینه معادل ۴۸۰۰ دلار آمریکا است که برای بسیاری از شهروندان مغرب، بسیار گزاف و سنگین است. (<https://www.alaraby.co.uk>) حجاج این کشور از طریق پرواز هوایی به حج می روند؛ مسافرتی که رفتش حدود شش ساعت و بازگشتش هفت ساعت به طول می انجامد.

این هزینه ها شامل هزینه های محل سکونت و تغذیه در مکه و مدینه، حمل و نقل و خدمات اضافی در منا و عرفات، کرایه اتوبوس در مشاعر و فرودگاه جده، بلیت رفت و برگشت، واکسن و خدمات اداری و دفاتر سیاحتی است.

(www.habous.gov.ma/%D8%A7%D9%84%D8%AD%D8%AC-1.html)

بر اساس این گزارش ها، حجاج مغربی در حرمین شریفین بین ۲۸ تا ۳۰ روز اقامت می کنند. پروازهای حجاج مغربی با دو شرکت حمل و نقل خطوط پادشاهی مغرب و خطوط هوایی عربی سعودی انجام می شود.

اعلان سند حج مغرب

در سال ۱۴۴۰ قمری/۲۰۱۹ میلادی، مدیریت امور اسلامی سازمان اوقاف و امور دینی، سند اداره حج این کشور را به شرح زیر تبیین کرد:

- تأکید بر جایگاه حکومت مغرب در مدیریت حج و به کارگیری نیروهای متخصص؛

- توجه به مسئله شرط استطاعت و پرهیز از ایجاد موج‌های اجتماعی و رسانه‌ای یا شخصی‌سازی آن

- توجه به نقش کلیدی مسئولان سعودی در برنامه‌ریزی و مدیریت حج

- حجگزاری مغرب بر اساس برنامه‌ریزی هیئت منصوب از سوی پادشاه و نیروهای کاردان در وزارت اوقاف و شئون اسلامی انجام می‌شود.

- بر اساس سیاست‌های حجگزاری مغرب، حجاج حق انتخاب میان تشکیلات وزارت اوقاف و نمایندگی‌های وزارت گردشگری را دارند.

- تا وقتی داوطلبان مغربی حج، ده برابر سهمیه حج مغرب است، هر سال قرعه سالانه برای تعیین حاجیان وجود دارد.

طبق این سند، سازمان اوقاف و امور دینی مغرب، برنامه‌ریزی برای حج را

بر اساس پیش‌بینی حوادث حج و توجه به ویژگی‌های خاص عملیات حج و با دوری از حاشیه‌سازی‌ها دنبال می‌کند.^۱

به‌کارگیری نظام قرعه‌کشی برای برگزیدن شهروندان مشتاق حج

چنان‌که در آخرین سند حج این کشور مغرب نیز اعلام شده، حجاج این کشور

- مانند برخی از کشورهای دیگر - به دو صورت نظام دولتی و نیز نمایندگی‌های

آژانس مسافرتی به حج اعزام می‌شوند. تنها علاقه‌مندانی که بیش از ده سال به حج

رفته‌اند، می‌توانند برای حج جدید ثبت‌نام کنند. این ثبت‌نام‌ها در فرصت اعلام‌شده

انجام می‌شود. همچنین پانزده درصد از سهمیه کشوری به سالخوردگان اختصاص می‌یابد؛

برای مثال سال ۱۴۳۸ تعداد متقاضیان حج در این کشور ۳۰۸۷۰۳ بود. از این تعداد،

سهم نظام دولتی و: ۱۵۲۰۰ و ۱۶۸۰۰ در قالب کاروان‌های بخش خصوصی توریستی

اعزام شدند.

1. <http://habous.gov.ma/pelerinage/2012-04-13-16-09-54/107>

حجاج مغربی، بر اساس فتوای اهل سنت، در هواپیما و به هنگام عبور از محازات منطقه رابع (کمی پیش از میقات جُحفه) محرم می شوند (همان).

وظائف و اقدامات سازمان حج مغرب در داخل کشور:

سازمان حج مغرب، برنامه‌های متنوع رسانه‌ای در قالب برنامه‌های صوتی و آموزشی و تبلیغاتی تولید، و این برنامه‌ها را در شبکه ششم و رادیوی سلطان محمد ششم پخش می‌کند. محتوای این برنامه‌ها عبارت‌اند از:

- آگاهی‌بخشی در امور دینی با مشارکت تعدادی از علمای نوب، به لحجه‌های محلی مختلف مغرب.

- آگاهی‌بخشی اداری با مشارکت قسمت‌های مختلف وزارت اوقاف و شئون اسلامی.

- اطلاع‌رسانی بهداشتی با همکاری پزشکان برگزیده از سوی وزارت بهداشت.

- برگزاری دروس مختلف دینی در مساجد کشور به لهجه‌های مختلف محلی به صورت گسترده.

- برگزاری کارگاه‌های آموزشی اعمال حج با به کارگیری ماکت کعبه در مجالس مختلف.

- انتشار محصولات صوتی در دستگاه‌های MP3 و توزیع زود هنگام آن که شامل درس‌ها و توصیه‌هایی به زبان‌های مختلف محلی است.

- تنظیم کتاب راهنمای حج‌گزار و عمره‌گزار و جزوه (بایدها و نبایدهای حج).

- هماهنگی با وزارت بهداشت درباره خدمات بهداشتی، از جمله آزمایش پزشکی حج‌گزاران، واکسیناسیون و برنامه‌های پزشکی منظم در خلال حج.

- تولید محصولات پویانمایی با محتوای توصیه‌های مهم به حجاج و پخش آن از شبکه شش قرآن کریم و انتشار آن روی سایت اینترنتی و توزیع آن میان حجاج.

- دیدار با هیئت رسمی حج و انتشار بیانیه پادشاه به مناسبت موسم حج.

- از دیگر اقدامات این وزارت در سال‌های اخیر، اعزام تعدادی از امامان جماعت

و مؤذنان کشور برای ادای مناسک حج در قالب میهمانان حکومت بود. وزیر اوقاف و شئون اسلامی بر انتخاب این افراد از طریق قرعه کشی نظارت داشت و تعدادشان در سال ۲۰۱۷، ۱۶۴ امام و مؤذن بود.

(<http://www.habous.gov.ma/%D%A%7D%84%9D%8AD%D%8AC-1.html>)

ترکیب و توزیع اعضای بعثه مغرب

در سالهای اخیر اعضای بعثه‌های حج، طبق موافقتنامه بین وزارت اوقاف سعودی و وزارت حج عربستان، به ۵۰۳ نفر رسید که به ترتیب زیر تقسیم می‌شوند:

بعثه اداری	۱۰۰ نفر
بعثه پزشکی مدینه	۷۵
بعثه پزشکی نظامی	۵۸
بعثه رسانه‌ای	۶
بعثه علمی	۱۸
بعثه توریستی	۱۵
بعثه حجاج هیئت‌های نظامی ارسالی	۱۸
راهنمایان و مدیران حجاج	۲۱۳
مجموع	۵۰۳

برنامه‌های سازمان اوقاف مغرب در حرمین

– وظایف مربوط به زمان حضور در حرمین

۱. جلسه سالانه با وزیر حج و عمره دولت سعودی.
۲. تأمین مسکن حجاج در مکه مکرمه و مدینه منوره: این سازمان بیست هتل در مکه و هفت هتل در مدینه منوره برای زائران تهیه می‌کند.
۳. تنظیم و نظارت به امور حجاج در حرمین.

۴. تقویت نقش گروه‌های راهنمای گمشدگان در مکان‌های مختلف نزدیک حرم و مشاعر مقدسه که تعداد بسیاری از نیروهای کادر را - که پرچم‌های مغرب را حمل می‌کنند - در بر می‌گیرند.
۵. برگزاری جلسات درس‌های دینی مرتبط با مناسک حج، توسط بعثه علمی در هتل‌های محل اسکان حجاج طبق برنامه‌ریزی‌های انجام شده با همکاری بعثه اداری. در این جلسات برخی از اعضای بعثه پزشکی نیز برای پاسخ‌گویی به سؤالات بهداشتی حضور داشتند.
۶. انجام کارهای مربوط به پاسپورت الکترونیکی.
۷. تجهیز بعثه حج مستقر در حرمین با وسایل و امکانات مورد نیاز خدمات‌رسانی به حجاج در ایام حج.

(www.habous.gov.ma/%D8%A7%D9%84%D8%AD%D8%AC-1.html)

توصیه‌های هیئت حج پادشاهی مغرب به حج‌گزاران مغربی

هیئت حج پادشاهی مغرب در فهرستی، به صورت گام‌به‌گام، وظایف حج‌گزار را با جزئیات - از زمان اطلاع از برنده شدن در قرعه‌کشی حج تا بازگشت از سفر - بیان کرده است. این فهرست - که حاوی جزئیات ارزشمندی: درباره برنامه‌های دوره‌های آموزشی به زبان‌های مختلف، به صورت حضوری و دیجیتال و با عرضه چمدان آموزشی توزیع می‌شود که شامل دستگاه پخش‌کننده صدا و کتابچه‌های مناسک و دی‌وی‌دی‌های آموزشی است، توزیع می‌شود؛ از جمله توصیه‌های آمده در این چمدان عبارت‌اند از:

- دریافت تعهدنامه پیروی از ضوابط حج از تمام حجاج.
- انجام معاینات و آزمایش‌های ضروری پزشکی
- رعایت اندازه و وزن تعیین‌شده از سوی شرکت هواپیمایی برای ساک دستی داخل هواپیما، به این صورت که دو چمدان اصلی هر حاجی نباید هر کدام بیش از ۲۳ کیلوگرم وزن داشته باشد.

- بر اساس این راهنما، زمان میان خروج از خانه مسکونی تا ورود به هتل محل اسکان در حرمین شریفین، بیش از ۲۴ ساعت به طول می‌انجامد.
- ممنوعیت اکید وضو گرفتن در داخل هواپیما برای حجاج؛ با وجود اینکه پرواز هوایی حدود شش ساعت به طول می‌انجامد.
- توجه به انجام نیت احرام به هنگام عبور از میقات رابع (کارکنان هواپیما نیم‌ساعت پیش از رسیدن به میقات، حاجیان را باخبر می‌کنند).
- توجه به طولانی بودن فرایند ترخیص از فرودگاه به مدت حدود ۴ ساعت.
- اعلام این مطلب که مسافت میان فرودگاه جده و مکه، نود کیلومتر است که طی آن، حدود سه ساعت به طول می‌انجامد و فاصله میان این فرودگاه و مدینه منوره ۴۲۰ کیلومتر است که طی آن نیز حدود ده ساعت طول می‌کشد.
- تنها یک وعده غذا در اختیار حجاج قرار می‌گیرد و پخت‌وپز در داخل اتاق‌ها نیز بر اساس قوانین سعودی ممنوع است
- تلاش شده رعایت حریم محرم و نامحرم بین اتاق‌های مردان و زنان انجام شود.
- چون کاروان‌های مشخصی برای حجاج از قبل تعیین نشده، به تشکیل گروه‌های زیارتی بر اساس اتاق‌های هتل محل سکونت حجاج توصیه شده است.
- بر شرکت حجاج در کلاس‌های آموزشی مناسک - که توسط اعضای علمی بعثه پیش از زمان مناسک حج ایراد می‌شود - تأکید شده است.
- دو نوع زیارت برای حجاج مغربی طراحی شده است؛ زیارت عمومی که شامل زیارت مرقد مطهر رسول اکرم می‌شود
- و زیارت آزاد که مزاراتی که به صورت آزاد زیارت می‌شود؛ مانند کوه احد، مسجد قبا، مسجد ذوقبالتین و...
- کانال اطلاع‌رسانی درباره زمان‌های مختلف سفر، تابلوهای نصب‌شده در سالن هتل‌ها معرفی شده است.
- در توصیه‌های مربوط به اعمال ایام تشریق، در کنار توصیه‌های عمومی دیگر، حجاج مغربی به تمرین استفاده از برنامه‌های تلفن همراه مکان‌نما مانند maps.me

توصیه شده‌اند و از آنان خواسته شده که برای حرکت به عرفات در اتاق خود باقی بمانند تا پس از خبررسانی، به ترتیب بر اساس طبقه‌ها، با اتوبوس پس از نماز عشاى روز هفتم ذى حجه به سمت منا حرکت کنند.

- در این راهنما تذکر داده شده، با اینکه این مسیر کوتاه و هفت کیلومتری است، اما به دلیل ازدحام شدید، گاهی طی آن بیش از شش ساعت به طول می‌انجامد. همین توصیه برای حرکت از عرفات به سمت مشعر نیز شده است.

- طبق این دستورالعمل، خیمه‌گاه حجاج مغربی در منا، بر اساس استان‌ها و اقلیم‌های این کشور، با حفظ تفکیک میان زنان و مردان - تقسیم‌بندی شده است و از آنجا که برای هر حاجی تنها یک متر مربع در نظر گرفته شده، مشکل تنگی مکان پیش‌بینی شده؛ از این رو از حجاج گذشت و همیاری را طلبیده است. این راهنما این مساحت را برای همه کشورها یکسان، و بر اساس تشخیص مسئولین سعودی دانسته است.

- این هیئت در توصیه‌های مربوط به ایام التشریق، هشدار داده که ممکن است آمدن اتوبوس‌ها به نزدیک خیمه‌های منا از سوی نیروهای سعودی - به دلیل نیاز به آنها برای بازگرداندن حجاج مستعجل به مکه - منع شود. همین‌طور نسبت به شلوغی و ازدحام خیابان‌ها و راه‌های مکه و منا در این ایام هشدار داده و در عین حال توصیه کرده که اشخاص توانمند ترجیحاً در این ایام پیاده بروند.

بیماران ممنوع از حج براساس ضوابط هیئت حج مغرب

- مبتلایان به سرطان پیشرفته.

- مبتلایان به کم‌کاری شدید کلیه‌ها که آنان را نیازمند دیالیز می‌کند.

- زنان حامله از شش ماه به بالا.

- مبتلایان به آلزایمر و بیماران روانی شدید.

(<http://www.habous.gov.ma/pelerinage/2012-04-24-10-20-28/591>)

پادشاه مغرب و حج

با توجه به مدل حکومت پادشاهی مطلقه مغرب و امیرالمؤمنین خوانده شدن محمد ششم که تظاهرات دیندارانه دارد، وی نقش فعالی در حجگزاری ایفا می‌کند. پادشاه هیئت حج را - که پس از پادشاه بالاترین مقام تصمیم‌گیری درباره امور حج مغرب است - انتخاب می‌کند و آنان هر سال پیش از اعزام به حج، با وی ملاقاتی دارند. محمد ششم نیز هر سال پیامی را به حجاج مغربی ارسال می‌کند.

ترکیب هیئت حج مغرب در سال‌های مختلف تغییر کرده است؛

(رک: <http://habous.gov.ma/pelerinage>)

برای مثال اعضای این هیئت در سال ۲۰۱۷ عبارت بودند از: قاضی قانونگذاری وزارت دادگستری، مدیر امور مالی و اداری لجستیک وزارت امور خارجه و همکاری‌های بین‌المللی، فرمانده نخست نیروی هوایی مغرب، یکی از اعضای دیوان پادشاهی، رئیس اداره امور اجتماعی از مجموعه عمران و مدیر دفتر کل اداره مرکزی وزارت کشور. رئیس این هیئت، وزیر فرهنگ و ارتباطات است.

(<http://www.habous.gov.ma/%D8%A7%D9%84%D8%AD%D8%AC-1.html>)

محتوای آخرین پیامی که محمد ششم در سال ۱۴۴۱ هـ خطاب به حجاج مغربی صادر کرده، به روشنی دیدگاه‌های سیاسی این کشور را نشان می‌دهد که علی‌رغم اعتراف به جنبه اجتماعی حج، کوچک‌ترین بهره‌برداری سیاسی ضد سلطه‌جویان و ستمدیدگان مسلمان و موضعگیری حمایتی درباره مسئله فلسطین و مسائل دیگر جهان اسلام ندارد و تنها بر معنویت فردی و توجه به انتساب پادشاه این کشور به رسول‌الله تأکید می‌کند؛ از جمله موارد ذکر شده در این پیام:

- تبریک حج و دعا برای قبولی اعمال.
- تذکر نسبت به رعایت اخلاق و فراگیری آداب و احکام حج و زیارت.
- توصیه رعایت تقوا و به خاطر آوردن موقعیت پاسخگویی در پیشگاه خداوند.
- توصیه رعایت اخلاق و روحیه تعاون و همکاری و گذشت و رعایت دستور قرآنی ترک جدال و امور ناپسند.

محمدششم در قسمتی از این پیام می گوید:

بدانید که اسلام، حج را بر اساس حصول آشنایی میان مسلمانان و گردآوردن آنان در یک پهنه استوار کرده تا برادرگونه با یکدیگر همکاری کنند و گناه و دشمنی را به کنار نهند و مساوات و همیاری را در آشکار و نهان، سرلوحه کار خود قرار دهند.

- دعوت حجاج به تبعیت از قضا و پررونق کردن اوقاتشان در مکان‌های مقدس حرمین با دعا و اذکار و تکبیر و استغفار.

- تشکر از پادشاهی کشور سعودی برای تلاش در جهت برپایی حجی مطلوب و ارائه خدمات به زائران.

- تذکر به حجاج مغربی جهت رعایت نظم و قانون و تدابیر امنیتی و اداری کشور دوست و برادر سعودی.

- طلب دعای خیر حجاج در پیشگاه الهی برای پادشاهشان و وحدت کشورشان و محفوظ ماندن عزت مغرب و دستیابی‌اش به جایگاه بین‌المللی مطلوب.

- طلب دعا برای ولی عهد و آمرزش جد و پدر پادشاه.

- دعوت حجاج به ادای تکلیف میهنی خود با به تصویر کشیدن تمدن و هویت میانه و معتدل مغرب در عمل به مقدسات دینی و میهنی و رعایت وحدت مذهبی و دوری از تندروی - در کنار ادای فریضه شرعی - تا بهترین سفیر برای کشور خود در سرزمین‌های مقدس باشند و صلوات و درود خود را بر روضه شریف نبوی و آن حضرت، که جدا اعلای پادشاهشان است، فرو فرستند.

(<http://telexpresse.com/permalink/109292.html>)

برخی از مشکلات حجاج مغربی

از جمله چالش‌های جدی حج مغرب موارد زیر است که باعث شد نمایندگان مجلس، رئیس سازمان حج این کشور، احمد توفیق، را ۱۳ شوال ۱۴۴۰، مطابق با ۱۷ ژوئن ۲۰۱۹، برای ادای توضیحات درباره موسم حج ۱۴۴۰/۲۰۱۹ به مجلس فرابخوانند:

۱. کمبود تعداد راهنمایان و کارگزاران مدیریتی حج.
  ۲. پایین بودن کیفیت خدمات.
  ۳. گرانی هزینه وسایل نقلیه داخل مکه و کمبود آن.
  ۴. به کارگیری خطوط هواپیمایی مغرب در کنار خطوط سعودی برای انتقال حجاج مغربی.
  ۵. کمبود فضای اسکان در ایام بیتوته در منا که وزیر اعلام کرد محدوده یک متر مربع برای هر حاجی، تصمیم سعودی، و برای حجاج تمام کشورهاست.
  ۶. کیفیت پایین غذای توزیع شده در منا که به صورت کنسرو بود و وزیر حج قول داد که آن را تبدیل به غذای پخته شده کند.
- (www.habous.gov.ma/pelerinage/2012-04-13-16-09-54/107-%-1440/589)

بازتاب فاجعه منا در حجگزاران مغرب

روز عید قربان سال ۱۴۳۷ قمری طی حادثه‌ای که از نظر محل حادثه و تعداد قربانیان بی سابقه بود، حدود هشت هزار نفر از حجاج - که بیشتر آنان (۴۶۲ نفر) ملیت ایرانی داشتند - در اثر ازدحام ایجادشده به علت رفتار عجیب نیروهای انتظامی سعودی و همچنین در اثر گرمای شدید، تشنگی، فشار جمعیت و کوتاهی در کمک‌رسانی، قربانی شدند.

عظمت این حادثه باعث شد تا دولت سعودی تمام توان خود را برای مخفی نگه داشتن آمار واقعی قربانیان به خرج دهد و پس از اعلام اولیه آمار در سایت وزارت بهداشت - که از میان بیش از هفت هزار کشته، ۶۳ نفر را از حجاج مغرب اعلام کرده بود - از تحویل جنازه‌ها خودداری کند. چند روز بعد، وزارت خارجه مغرب با صدور بیانیه‌ای، شمار حجاج مغربی قربانی شده در فاجعه منا را ۳۳ جانباخته اعلام کرد.

(خبرگزاری ایرنا، ۲۰ مهر ۱۳۹۴)

خودداری اولیه مسئولان عربستان از اعطای مجوز برای مشارکت کشورهای دیگر در عملیات نجات و کمک‌رسانی به افراد مصدوم حادثه منا، باعث شد تا شماری از حجاج

کشورهای مختلف، از جمله مغرب، ناپدید شوند؛ زیرا محمد بن نایف، وزیر کشور عربستان، به بهانه عدم امکان شناسایی قربانیان به دلیل افزایش شمار کشته‌های منا، دستور دفن آنها را در گورهای دسته‌جمعی صادر کرده بود. (خبرگزاری ایرنا، ۷ مهر ۱۳۹۴).

این رویکرد باعث شد تا ده‌ها تن از خانواده‌های حجاج مغربی با مراجعه به یکی از مشهورترین دفترهای وکالت فرانسوی اعلام کنند قصد دارند در دادگاه‌های بین‌المللی علیه عربستان و کوتاهی آن در انجام مناسک حج شکایت کنند. آنان تأکید کردند خواهان تحقیقات فوری در مورد حادثه منا، مجازات مسئولان این فاجعه و پرداخت غرامت مالی از سوی عربستان هستند. خانواده‌های حجاج مغربی بر این عقیده بودند که دلیل اصلی وقوع فاجعه منا و کشته شدن صدها انسان بی‌گناه، ریشه در مدیریت بد و برخوردهای نامناسب دارد؛ (خبرگزاری شفقنا، ۱۳ مهر ۱۳۹۴) چنان‌که به گزارش روزنامه *المساء* مغرب، یکی از حجاج مغربی را که غش کرده بود با تصور مردن در بین مردگان بیمارستان منا جای داده بودند. ولی در عملیات جست‌وجو به وسیله تماس تلفنی، با گوشی تلفن همراه به هوش آمد و نجات یافت. (خبرگزاری ایرنا، ۱۶ مهر ۱۳۹۴).

درباره تعطیلی حج به دلیل کرونا و مصوبه هیئت حج مغرب

با توجه به تصمیم دولت سعودی نسبت به نپذیرفتن حجاج کشورهای خارجی در سال ۱۴۴۱ به دلیل شیوع بیماری کرونا، هیئت حج پادشاهی مغرب تصویب کرد:

۱. هزینه حج همه حجاج امسال را بازگرداند و این حجاج می‌توانند با رعایت پروتکل‌ها و آیین‌نامه‌های بهداشتی و پیشگیرانه، این هزینه را به مدت یک ماه دریافت کنند.

۲. نتایج قرعه‌کشی سال ۱۴۴۱ هـ، برای موسم بعدی در سال ۱۴۴۲ هـ منظور خواهد شد.

۳. هزینه حج سال آینده، با برآورد جدید هزینه‌های حج، در آینده اعلان خواهد شد.

سفرنامه حج نگاری

برترین میراث حج و حرمینی حجاج مغربی، سفرنامه‌نگاری حج است. در آخرین بررسی‌ها، حدود ۳۴۷ سفرنامه فارسی و عربی پژوهش مرتبط با آن شمارش شد. هرچند پیش‌تر از آن نیز از حج‌گزاری مغربانی که سفرنامه حج نگاشته‌اند، یاد شده، اما این روند تنها پس از برقراری امنیت راه حج از قرن هفتم هجری توسط ایوبیان گسترش یافت و می‌توان اوج آن را بین قرن‌های هفتم تا نهم هجری دانست. تنوع و گستردگی سفرنامه‌های حج مغربی تا بدان‌جا افزایش یافت که دایرة‌المعارف‌ها و ویژه‌نامه‌هایی برای معرفی آن تنظیم شد. (دبیرخانه همایش، مأخذشناسی مغرب اسلامی، ص ۱۱۱).

مغربیان در تاریخ‌نگاری و مناسک‌نگاری حرمین نیز کارنامه درخشانی دارند؛ به گونه‌ای که بیش از شصت کتاب فقهی و سی کتاب تاریخ حرمین از آنان استقصا شده است. (همان)

نتیجه‌گیری

حج‌گزاری مغرب، سابقه‌ای بیش از هزار سال دارد و مسلمانان مغربی طولانی‌ترین مسیرها را از دیرباز با عشق و علاقه بسیار از خشکی و دریا برای رسیدن به حرمین شریفین و ادای فریضه حج طی می‌کردند. این عشق و علاقه، مجاورت بسیاری از آنان در حرمین و نگاشتن سفرنامه‌های متنوع و سودمند و نگارش کتاب درباره حرمین از سوی آنان را به دنبال داشت.

حج‌گزاری امروز مغرب، تحت نظارت کامل حکومت، و به صورت نیمه دولتی برگزار می‌شود. پادشاه این کشور، در تعیین مسئولان اصلی و تصمیم‌گیران این صنعت، نقش ویژه‌ای دارد. حجاج مغربی، ۳۴ هزار نفر هستند که با بعثه‌ای با ۵۰۳ نفر کادر اجرایی، علمی و خدماتی به حج می‌روند. گرانی هزینه‌ها، کمبود برخی از خدمات رفاهی (به خصوص در حمل‌ونقل) و تنگی فضای اسکان در منا از جمله چالش‌های حج‌گزاری امروزه در مغرب اسلامی است.

منابع

۱. اطلس شیعه.
2. fa.wikishia.net/view/%D%85%9D%8B%1D%8A%7DA%A%9D%8B4
۳. درسنامه آشنایی با کشورهای اسلامی.
4. <https://www.alaraby.co.uk>
5. <http://www.habous.gov.ma/%D%8A%7D%84%9D%8AD%D%8AC-html>
6. <http://www.habous.gov.ma/%D%8A%7D%84%9D%8AD%D%8AC-1.html>
7. <http://www.habous.gov.ma/%D%8A%7D%84%9D%8AD%D%8AC-1.html>
8. <http://habous.gov.ma/pelerinage>
9. <http://telexpresse.com/permalink/109292.html>
10. www.habous.gov.ma/%D%8A%7D%84%9D%8AD%D%8AC-1.html
11. <http://www.habous.gov.ma/pelerinage/591/28-20-10-24-04-2012-html>
12. <http://habous.gov.ma/pelerinage/107/54-09-16-13-04-2012->
13. <http://www.habous.gov.ma/pelerinage/2012AC.html>
۱۴. خبرگزاری ایرنا، ۲۰ مهر ۱۳۹۴
۱۵. خبرگزاری ایرنا، ۷ مهر ۱۳۹۴
۱۶. خبرگزاری شفقنا، ۱۳ مهر ۱۳۹۴
۱۷. خبرگزاری ایرنا، ۱۶ مهر ۱۳۹۴
۱۸. آژیر، حمیدرضا و امین، محمد (تابستان ۱۳۸۲)، مجله میقات حج، دوره ۱۱، شماره ۴۴
۱۹. کراز فوزیه، مسالک حجاج المغاربه من خلال بعض رحلات المغربية الرحلات الحجازیه، مؤتمر طرق حج آفریقا.
۲۰. مآخذشناسی حج و حرمین، پژوهشکده حج و زیارت، موسسه مشعر، ۱۳۹۹ش، دبیرخانه همایش مغرب اسلامی و حج و حرمین.

